

כמה מילים אישיות על ספרו החדש של חנוך ברטוב

"אין לנו רשות לשפוט את מי שהיה בידי הנאצים. אנחנו יכולים רק להשתאות ולהעריך את אלה שהיו בידיהם ולא נשברו."

ובהקשר זה מזכיר חנוך את מבצר ברנדונג בבבלגיה, ששימש כלא של הגסטפו, אחד הזוועתיים באירופה, שהתבצעו בו חקירות בעינויים שקשה לתאר.

בכלל זה נחקרו בעינויים גם חברי "התזמורת האדומה" לרבות היהודים דוד קאמי, מירה והרש סוקול, זושה פוזנסקה ואחרים. תוכלו, אם יהיה לכם כוח, לקרוא תיאור מפורט על החקירות האלה בספרים על "התזמורת האדומה". מוזרה, קשה ומרגשת היתה לי הפגישה הזאת של הגורל היהודי שיצר חנוך בספרו, בין פורט (מבצר) תשע בליטא לשם נשלחו יהידי קובנה להשמדה, לבין מבצר ברנדונג בבבלגיה.

ולבסוף מילה על שלושת הבנים הלוחמים של משפחת רבינוביץ'-אלחנן. בעיקר ליוותה אותי ההרגשה שזה לא צודק. כל כך נורא לא צודק שמשפחה שעברה זוועות כאלה שם, תאבד גם בן כאן במלחמה על ישראל. הרגשה מטופשת, כי מה פתאום אני מצפה לצדק מההיסטוריה.

וכשחנוך סיפר בספרו על הבן רבי, דמות מופלאה באמת, ועל הקרב האחרון שלו בבית עפא, והזכיר את חרתיה וחתה הסמוכות, אני נזכרתי בספר שיריו הראשון הנהדר של אבא קובנר *פרידה מהדרום* ובו שיר שכולו חרתיה וחתה, ושיר אחר שיש בו שורה שלא הבנתי כשקראתי לראשונה את הספר הזה כנערה צעירה מאוד: "לראשונה בחייו ראה דמכם פרחים / קרועים בנחיריו". אבל כשגדלתי רק מעט כבר הבנתי שרק כשהוא נפל על האדמה הזאת יכול היה לראות כך את הפרחים. להלן הבית האחרון של השיר הזה, שגם גדר התיל נזכרת בו, ושייתכן שהוא נכתב ממש בעקבות הקרב על בית עפא, עם גדר התיל שנאלצו הלוחמים לעבור עליה ולמות עליה שם, כפי שסיפר לנו חנוך בספרו.

זע. זחל. התיל נחצה עד עיניו

רקפת שותקה דבקה בלחיו - רעים

לאן נפתל השביל האחרון המאיר?

ולראשונה - ראשונה בחייו - ראה דמכם פרחים

קרועים בנחיריו.

ספרו של חנוך ברטוב מגולל דילמות ואירועי חיים קשים ואף קשים מנשוא, ועצובים מאוד. ובכל זאת, בהפיכתם לסיפור ובהוצאתם לאור כספר יש גם שמחה גדולה מאוד.

ואולי בגלל האלכימיה הזאת שבה הופכת לעיתים האמנות את הקשה והכואב והרע מכל רע לשמחה גדולה - האמנות קיימת בכלל.

תודה לחנוך על הספר הזה.

■ יהודית כפרי

(על פי דברים שנאמרו בערב לכבוד צאת הספר)

זאת, אין זה יומן או ביוגרפיה או אוטוביוגרפיה במובן המקובל - אלא זוהי ספרות. ומה שעושה אותה לספרות הוא שורה של דרכי מבע וארגון הטקסט, שלא אעמוד עליהן עכשיו, אבל שתוצאתן היא יצירה שמשלבת מחקר עם אמנות. נתקלתי בצורת הכתיבה הזאת בספרו הנפלא של חורחה סמפרון *המסע הגדול; במונטקו של מקס פריש*; באל *מה שנמוג* של גורית גרץ, בסיפור

על אהבה וחושך של עמוס עוז - כל אחד והווריאציה המיוחדת לו, כי זהו ז'אנר שמאפשר וריאציות רבות. ביני לבין עצמי אני מכנה סוגה זאת רומן ביוגרפי, בדגש שווה על שתי המילים; או לעתים תיעוד ספרותי באותו דגש כפול.

ספרו של חנוך כתוב בז'אנר הזה. אני מוכרחה להודות שבשלב זה של חיי זהו אחד הז'אנרים הספרותיים הכי אהובים עלי, והספר הזה של חנוך הוא אחד מספריו הכי אהובים עלי.

אחת הדילמות שמלווה אותנו לאורך מרבית הסיפור, תחילה כמעט בהיחבא ולבסוף מאוד בריש גלי - היא תופעת היוזנראט בגטאות. מכת החשמל שהרעידה את חנוך, כפי שהוא מספר בספר, כשהתברר לו שאבי המשפחה, יצחק, היה ביוזנראט של גטו קובנה, הרעידה גם אותי. הפתאומיות שבה הוא מספר זאת, יחד עם תמונת האיש הזה יצחק בסוף אותו הדף, שבמצעד המוות שוכב בשלג ומבקש את נפשו למות, כי אין לו כוח לחיות עוד, וזעזעה אותי. כל כך הרבה שנים שפלטנו אותם, כפי שחנוך מעיד גם על עצמו בספרו, אבל כבר כל כך הרבה שנים אנחנו מתביישים ששפטנו אותם. התברר שלנו בגרה. וספרו של חנוך הוא אחת העדויות לכך.

לעצמי אימצתי בעניין זה נוסחה מאוד ברורה מתוך ספרו של ז'יל פרו על "התזמורת האדומה":

חנוך ברטוב: *מחוץ לאופק, מעבר לרחוב*, הוצאת זמורה ביתן 2006, 287 עמ'

ביולי השנה ראה אור ספר חדש של חנוך ברטוב *מחוץ לאופק, מעבר לרחוב*.

הספר יפה מאוד בעיני, ושמחתי על כך פעמיים. פעם אחת מפני שתמיד משמח לקרוא ספר יפה מאוד, ופעם שנייה מפני שאני זוכרת את חנוך מימי נעורי הרחוקים בקיבוצי עין החורש, שבו היו הוא ואשתו יהודית ז"ל, חברים במשך שנים אחדות. מאז שמורה לשניהם פינה חמה בלבי, ליהודית שכבר איננה, ולחנוך שעדיין איתנו ועדיין יוצר ספרים יפים כל כך.

הספר מספר את סיפורה של משפחת רבינוביץ'-אלחנן, סיפור אמיתי וקשה, שתחילתו בגולה ובשואה, המשכו בארץ ישראל של שנות הארבעים ובמלחמת השחרור שבה נפל רבי, אחד משלושת בניה של המשפחה, וסיומו בימינו אלה. אומר מעט מלים מההרבה שיש להגיד על הספר. הדבר הראשון שבא לי להגיד שזהו ספר מרגש מאוד. בכיתי יותר מפעם אחת במהלך הקריאה, ואני לא בוכה בכל ספר. אבל לא רק בכיתי. גם נסחפתי עם הסיפור של המשפחה הזאת, שסיפורה הוא מקרה פרטי אחד של הסיפור היהודי הגדול במאה העשרים והעשרים ואחת. וגם ההרתה בדילמות שמעלה הסיפור, ובדרך הסיפור המיוחדת. וגם נזכרתי.

אתחיל מדרך הסיפור. בדגש מסוים במאה העשרים התפתח בספרות היפה ז'אנר חדש. לפני כן היו לספרות כללי כתיבה קבועים וברורים פחות או יותר. ניקח לדוגמה את לב טולסטוי. הוא, כסופרי דורו האחרים, יצר עולם של דמויות בדויות ושל סיפור בדוי, שהוא עצמו אינו קיים בו. מהביוגרפיה שטרואה כתב עליו אנחנו יודעים שכמה דמויות וקטעים במלחמה ושלום, למשל, לקוחים למעשה מחייו של טולסטוי. אבל הוא הסווה באמנות הן את המקורות הביוגרפיים, והן כל רמז ישיר לסופר וחיייו ולתהליך הכתיבה עצמו.

אבל בדגש מסוים במאה העשרים מופיע כאמור ז'אנר ספרותי חדש, פוסטמודרניסטי, אם תרצו, שמתאפיין, בניגוד לרומן הקלאסי, במידה גדולה של חופש לכתוב על פי כללים פחות נוקשים, ומאפשר פחות מבה ויותר מציאות. ריאליה לכאורה ללא מסווה. האנשים נקראים בשמותיהם האמיתיים ומתוארים אירועי חייהם האמיתיים. מובאים לעיתים מכתבים, תעודות, ציטוטי שיחות, טקסטים מספרים אחרים וכיוצא באלה. הסופר עצמו מתהלך בין דמויותיו, משוחח איתן וחושף בספר גם את עצם תהליך הכתיבה. ובכל